

בס"ד. שיחת ליל ב' דחג הפסח, ה'תשכ"ו.

בלתי מוגה

א. מצינו שאמירת ההגדה צריכה להיות "בקול רם ובשמחה כו"¹. ואע"פ שנמצאים כבר לאחר אמירת ההגדה, הרי הסיפור ביציאת מצרים מצוותו כל הלילה, כמ"ש בהגדה "מעשה כו' והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה, עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית",

— ומזה שנזכרו כאן גם תנאים שסוברים שאכילת הפסח היא רק עד חצות², מוכח, שהענין ש"היו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה" אינו קשור עם קרבן פסח, אלא עם המצוה דסיפור ביצי"מ — ולכן, מה שהחסירו בהשמחה בעת אמירת ההגדה, יכולים להשלים עתה.

[ניגנו הניגון "ממצרים גאלתנו" בשמחה רבה].

* * *

ב. ידוע³, שישנם חילוקים בין חיוב ומצות זכירת יצי"מ בליל פסח להחיוב בכל ימות השנה⁴. אחד החילוקים הוא⁵, שבכל השנה די בזכירה בעלמא — "מצוה להזכיר יצי"מ"⁶, ואילו בליל פסח המצוה היא — סיפור ביצי"מ. ובלשון הרמב"ם⁷: "מצות עשה של תורה לספר⁸ בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים כו".

וכיון שסיפור זכירת יצי"מ הוא "יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו

(5) הגדת מעשה נסים (לבעל חוות דעת) בפתיחה. שבה פסח. סי' מהרי"ד. מלבי"ם בא יג, ח. וראה הגש"פ הנ"ל שם. וראה בארוכה לקו"ש חכ"א ע' 71 ואילך.
 (6) רמב"ם הל' ק"ש פ"א ה"ג.
 (7) הל' חמץ ומצה רפ"ז.
 (8) ועד"ז לשונו בהמצות שבהכותרת להל' חו"מ "לספר ביצי"מ באותו הלילה" (וכ"ה לשון אדה"ז ריש הל' פסח). ועד"ז במנין המצות בריש ספר היד ובסה"מ צ"מ ע' קנז (וראה מנ"ח מצוה כא "כנראה מהר"מ והרה"ח כאן").

(1) סידור האריז"ל בהגש"פ (לפני "מה נשתנה").
 (2) ראה שיחת ליל ב' דחה"פ תשכ"א סי"ג (תו"מ ח"ל ע' 224). וש"נ.
 (3) מכאן עד סוסי"ח הוגה ע"י כ"ק אדמו"ר שליט"א (באידיש), ונדפס בלקו"ש ח"ז ע' 78 ואילך. במהדורא זו ניתוספו עוד איזה ציוני מ"מ, וכמה פרטים מהנחה בלתי מוגה.
 (4) הובאו ונסמנו בהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים (קה"ת) ע' טו.

ובאמונתינו, ו"כאו" לנו מצוות רבות על זה מ"ע ומל"ת כו' וע"כ אנו אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו זכר ליצי"מ¹⁰ — הרי מוכן, שבסיפור יצי"מ בליל פסח מתבטא גם התוכן וענין כללי של יצי"מ, כפי שהוא "יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו כו".

המצוה דסיפור יצי"מ בליל פסח נלמדת¹¹ מהפסוק¹² "והגדת לבנך", שהיא מצות אמירת ההגדה¹³.

וכיון שכל ענין מתבטא בגלוי ובהדגשה בהתחלה ובסיום, הרי מוכן, שתוכן סיפור יצי"מ כפי שמודגש בו שהוא תוכן וענין וכללי, הרי זה בעיקר בהתחלת וסיום "עיקר נוסח ההגדה שתיקנו חכמים חובה על הכל"¹⁴ (כדברי המשנה¹⁵ "מתחיל בגנות ומסיים בשבח") — "מתחילת¹⁴ עבדים היינו", וכן¹⁶ "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"¹⁷, ולאח"ז הפיסקא "והיא שעמדה וכו'" — סיום "ענין מצרים"¹⁸ והקדמה¹⁹ לחלק העיקרי של "סיפורי לבן ויעקב"¹⁸, ("ודורש מ)ארמי אוכד אבי"²⁰.

וגם: כיון שלפי "נוסח ההגדה" כ"מנהג שנהגו כל ישראל מדורות

ההגדה" שמתחיל רק מ"בבהילו .. הא לחמא עניא" עד "גאל ישראל" (וראה שם פ"ז סוף ה"ה). משא"כ שאר הענינים הם רק "סדר עשיית מצות אלו כו'" (שם רפ"ח).

(14) שו"ע אדה"ז שם סמ"ג.

(15) פסחים קטז, א.

(16) כב' הדיעות בגמרא שם.

(17) ראה כל בו פיסקא מתחלה: פי' כאן הוא תחילת ההגדה. ובאבודרהם: עתה מתחיל סדרו של אביי (וראה שם פי' עבדים היינו.

הגש"פ הנ"ל ע' יד ד"ה עבדים). וראה לשון הרמב"ם שם ה"ד. וראה הדיעות בזה — אנציקלופדי' תלמודית ע' הגדה ס"ה, וש"נ.

(18) ראה ז"פ הובא בהגש"פ הנ"ל ע' כא ד"ה צא ולמד.

(19) ראה הגש"פ שם ד"ה ולמד, וש"נ.

(20) משנה שם. וברמב"ם שם פ"ז ה"ד: "והוא שידרוש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה", ובא בהמשך למ"ש "ומסיים בדת האמת .. ליחודו וכן מתחיל ומודיע כו' ומסיים בנסים .. ובחירותינו". ולכאורה משמע קצת שמפרש מ"ש במשנה "ודורש מארמי אוכד אבי" הוא חלק (או עכ"פ תנאי) ב"ומסיים בשבח". וראה אנציקלופדי' שם.

(9) כ"ה בחינוך הוצאת שעוועל (מצוה יו"ד). ובחינוך לפנינו (מצוה כא) "בא".

(10) חינוך שם.

(11) סהמ"צ להרמב"ם שם. וכ"ה במנין המצות שבריש ספר היד. הל' חר"מ רפ"ז (ושם הוסיף לפני'ז: שנאמר זכור את היום הזה גו'*. ומנין שבליל חמשה עשר ת"ל והגדת לבנך גו'). חינוך שם. שו"ע אדה"ז חאו"ח סתע"ג סמ"ב.

(12) בא יג, ח.

(13) ראה שו"ע אדה"ז שם "היינו אמירת ההגדה שהיא מ"ע מן התורה כו' שנאמר והגדת לבנך". ובאבודרהם סדר הגדה ופירושה: ונקראת הגדה על שם והגדת לבנך. ועוד מפני שמגיד בה ענין יצי"מ הנסים ונפלאות וכו' וי"מ הגדה שהוא לשון הודאה ושבח להקב"ה על שהוציאנו מארץ מצרים — הובא בהגש"פ הנ"ל ע' ה.

וכ"ז הוא בעיקר הנאמר בהגדה אחר סימן "מגיד" אף ששם "הגדה" בכללות כולל גם הענינים של שאר הסימנים. ולהעיר מדיוק לשון הרמב"ם בסוף הל' חר"מ "בנוסח

(* וראה בארוכה לקו"ש הנ"ל.

הראשונות²¹ מתחילים²² מ"הא לחמא עניא" (שאומרים בתחלה עוד לפני "מה נשתנה"), הרי מובן שגם ב"התחלה" זו מודגשת נקודה כללית. ועד"ז ב"סיום" ה"ניסים ונפלאות שעשה לנו הקב"ה באותו זמן"²³ — סיום הפיסקא "כמה מעלות טובות למקום עלינו"²⁴ — "ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו"²⁵. כדי להבין את התוכן הכללי של ענין ההגדה והסיפור ביצי"מ, צריך להקדים ולבאר כמה דיוקים בפיסקאות הנ"ל²⁶.

בסימן "מגיד" (ואם לא אמרם לא יצא יד"ח והגדת** — רשב"ץ שם ד"ה ר"ג הי' אומר) — מ"מ, הרי כפשוטו אי"ן הסיפור ד"ניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים" (ל' הרמב"ם הל' חו"מ רפ"ז. וראה גם לשון החינוך שם. אבודרהם הנ"ל). וראה אבודרהם פי' ר"ג הי' אומר (ועד"ז רשב"ם (להגש"פ) וכל בו שם): פי' אע"פ שיאכל פסח ומצה כו' לא יצא יד"ח אם לא יאמר שלשה דברים אלו למה הם באים שמצאנו שהכתוב הקפיד באמירה ובהגדה***.

השייכות הדנקודה כללית כו' להסיום של כללות סימן מגיד (ולא רק דסיפור "ניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים") — ברכת "אשר גאלנו כו'" — ראה לקמן הערה 88.

26 בכמה ענינים (דיוקים וביאורים) שבאו לקמן יש לעורר ולהעיר מכמה מפרשי ההגדה שהובאו בהגש"פ הנ"ל, וכן בהגדה שלמה (להר"מ כשר), ועוד — ורק אחדים נפרטו בהערות דלקמן.

הנ"ל עם ביאורים (קה"ת, תשמ"ז) ע' קמג. לקו"ש חט"ז ע' 216. וש"נ.

** אבל ראה רבינו מנוח לרמב"ם שם ה"ה. חזא"ג מחרש"א פסחים קטז, א ד"ה כל מי. של"ה קנו, ב (מצה עשירה). צל"ח פסחים שם. ועוד.

*** לכאורה יש לקשר פי' האבודרהם הנ"ל עם פירשי' ורא"ש שהובאו בהגש"פ עם "ביאורים" הנ"ל ולקו"ש שם. ואכ"מ.

21 שו"ע אדה"ז שם סמ"ג בסופו. ולשון הרמב"ם בהכותרת להגדה "נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא" (ומביא שם בתחלתו הפי' "בבהילו .. הא לחמא עניא"). וראה לשון הר"א בן הרמב"ם (נעתק בהגש"פ הנ"ל ע' כו) "ואמירת זה מנהגנו ומנהג קדמונינו אבא מארי זיל והקודמין לו וחכמי המערב".

22 ולהעיר, שהתחלת כל ענין נוגעת ופועלת בכל המשך הענין, כידוע הפתגם בנוגע לשבת בראשית: "ווי מ'שטעלט זיך אַוועק כו'", "ווי מ'שפּאַנט אַיין כו'" — כך נמשך על כל השנה כולה (ראה תו"מ חל"ח ע' 140. וש"נ). — מהנחה בלתי מוגה.

23 לשון אבודרהם הנ"ל (הערה 13).

24 כלשון הנ"ל (הערה 21) מר"א בנו של הרמב"ם כתב על הדרשות דר"י הגלילי אמר כו' ר"א אמר כו' ר"ע אומר כו' ואח"ז אומר כמה מעלות טובות למקום עלינו וכו' על אחת כמה וכמה וכו' ועליו ועל כיוצא בו נאמר כל המרבה וכל המאריך ביצי"מ הרי זה משובח".

25 ראה יבין שמועה להרשב"ץ ד"ה כמה מעלות טובות בסופו: וזוהו השלמנו לדרוש מארמי אובד אבי לספר ביצי"מ. וראה לשונו שם בתחלת הפי' ובמאירי פסחים שם. משא"כ חלק ההגדה שלאח"ז ר"ג הי' אומר כל שלא אמר כו'" אף שג"ז הוא חלק מההגדה (כלשון הרמב"ם שם פ"ז סה"ה) וקיום מצות סיפור ביצי"מ*, והרי ג"ז נכלל

* ראה הגש"פ הנ"ל ד"ה לא יצא. הגש"פ

ג. "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כו"²⁷:

הפיסקא "הא לחמא עניא" באה²⁸ לאחר הסימן "מגיד"²⁹. ומזה מובן, שאמירת פיסקא זו בהתחלת עריכת הסדר, היא לא (רק) מפני שתוכנה הוא להזמין לשולחן הסדר את כל אלו שאין להם צרכי הסעודה והפסח — דא"כ, היו צריכים לאומרה לפני התחלת הסדר, מיד כשבאים מבית-הכנסת (או לפני"ז — כשנמצאים בביהכ"ס), שהרי "כל דצריך" קאי גם על מי שצריך לספק לו גם ד' כוסות כו"³⁰, החל מכוס ראשון של קידוש — אלא (גם ובעיקר) לפי שזהו (הקדמה ו)התחלה של הסיפור ביצי"מ, ולכן נאמר דוקא (מיד) לאחר הסימן "מגיד".

ואינו מובן³¹: מהי השייכות של כל ג' הענינים שבפיסקא זו לענין הסיפור ביצי"מ?

ואדרבא: א) תוכן התחלת הפיסקא "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" — אינו סיפור אודות יציאת מצרים, אלא אדרבא — אודות ענין העוני במצרים. ב) גם בסיום הפיסקא "השתא הכא כו' השתא עבדין", מודגשת העובדה שנמצאים במצב של גלות ועבדין — היפך (סיפור ה)גאולה;

וא"כ, מה מקום לפיסקא זו בהסיפור ביצי"מ? — בכללות סדר המצוות והענינים בליל זה השתא, ובראשם אמירת ההגדה סיפור ביצי"מ, צריך להיות מודגש וניכר הענין של השתא חירות, ולכן "צריך לעשות כל מעשה לילה זה דרך חירות"³², ואילו כאן אומרים ומדברים אודות "השתא הכא כו' השתא עבדין", היפך מחירות.

ד. לכאורה הי' אפשר לומר (בדוחק), שבאמירת "הא לחמא עניא

כי, ביאורי הרביים על ההגדה היו מצד הענין ד"הגדת לבנך", וענין זה מתחיל בפיסקא "הא לחמא עניא" (ראה גם שיחת ליל ב' דחה"פ תשי"ט בתחלתה (תו"מ חכ"ה ע' 202). ושי"ט). — מהנחה בלתי מוגהה. (30) שהרי הכוונה ב"כל דצריך ייתי ויפסח" היא (לא לקרבן פסח, כ"א) ש"יבוא ויעשה סדר הפסח", "מצה של מצוה .. תרוסת ומרור ויין לארבעה כוסות" (אבודרהם. ועד"ז בכלבו "מי שצריך כרפס וחרוסת כו"). (31) וראה הגש"פ הנ"ל "ביאורים" לפיסקא זו (ע' קב ואילך). (32) שו"ע אדה"ז או"ח סתע"ב ס"ז.

27) ראה גם שיחת ליל ב' דחה"פ תשכ"ד ס"ד ואילך (תו"מ חל"ט ס"ע 282 ואילך). וש"נ.

28) ראה הערה 21.

29) כפי שמדייק רבינו הזקן בסידורו בהעתקת סימני הסדר (כפי שהם בפע"ח) — שהפיסקא "הא לחמא עניא" באה לאחר הסימן "מגיד".

וזו הטעם להנהגת רבותינו נשיאינו בביאורי ההגדה, שהיו מתחילים לבאר מהפיסקא "הא לחמא עניא", אע"פ שגם בענינים שלפני"ז, החל מקידוש, ישנם כו"כ ביאורים ע"פ חסידות, ששייכים ליצי"מ —

די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" רוצים להדגיש שרק "אבהתנא" היו בארעא דמצרים, אבל אנחנו איננו במצרים; ועד"ז בהסיום, "השתא הכא כו' לשנה הבאה כו'", שהמכוון בזה הוא ע"ד דברי המשנה "מתחיל בגנות ומסיים בשבח".

אבל באמת אי אפשר לומר כן, כי:

(א) לפי זה היו צריכים לומר (הענינים שב) פסיקא זו לאחרי (ולא לפני) השאלה "מה נשתנה" (כמו כל ההגדה), היות ש"אמירת ההגדה מצותה לאומרה דרך תשובה על שאלות ששאלוהו"³³.

(ב) הענין ד"מתחיל בגנות" (בכדי שיהי' ניכר ובולט יותר ה"שבח") שייך רק על ענין לשעבר, כדברי חז"ל אודות ההתחלה ב"עבדים היינו לפרעה", "מתחילה עובדי עבודה זרה כו'" ("מתחיל בגנות") ואח"כ ממשיכים ("ומסיים בשבח") לגבי עתה "ויוציאונו ה' אלקינו משם גו'", "ונכשיו קרבנו המקום לעבודתו"³⁴, כיון שבאופן זה מודגש ומורגש ה"שבח" וההודי' להקב"ה ביתר שאת³⁵, ובמילא הרי זה מעורר גם את רגש החירות;

אבל אין זה מתאים, כמובן, כאשר מתחילים ב"גנות" בהוה — "השתא הכא כו' השתא עבדין כו'"; שהרי אע"פ שיהודי מתפלל ובטוח (מנחם)³⁶ ש"לשנה הבאה בארעא דשראל" ו"לשנה הבאה בני חורין", הרי זו רק תקוה ורגש שקשור עם ה(חירות ב)עתיד, ולא עם רגש החירות בהוה בלילה זה.

עד"ז צריך להבין, כנ"ל, בכבא הב', "כל דכפינ ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח": מהי שייכותה ל"מגיד", לסיפור ביצי"מ?

ע"פ כל הנ"ל בהכרח לומר, שאע"פ שהפסיקא "הא לחמא עניא אינה חלק מהסיפור ביצי"מ גופא (שבא בעיקר בדרך תשובה לשאלת "מה נשתנה כו'", כנ"ל), מ"מ, הרי זה נוגע לתוכן של "מגיד", סיפור ביצי"מ, כיון שזוהי הקדמה כללית, שמבארת ומתרצת שאלה כללית בנוגע לכל סדר הלילה זה ובהסיפור ביצי"מ, וכדלקמן.

ה. גם אין מובן מה שאומרים "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים" — כשאלת המפרשים: הרי המצה שאנו אוכלים עתה קשורה למצה שאכלו בני"י בצאתם ממצרים, ולא עם המצה שאכלו

מהר"ל להגש"פ דברי נגידים כו'. ועוד.

36) כהפי' במפרשים לפסיקא זו — הובאו

בהגדה הנ"ל הערה 26.

33) שם סתע"ג סי"ד.

34) וראה לעיל הערה 20.

35) להעיר מגבורות ה' למהר"ל פנ"ב. בהגדה הנ"ל הערה 26.

במצרים? וכמ"ש בהמשך ההגדה: "מצה זו שאנו אוכלים כו' על שום שלא הספיק בצקת כו' שנאמר³⁷ ויאפו את הבצק גו' עוגות מצות גו' כי גורשו ממצרים גו'".

והתירוץ המובא³⁸, שבנ"י אכלו במצרים מצה, כיון שנהגו להאכיל "שבויים" במצה "מפני שהוא קשה ואינו מתעכל במהרה כחמץ" (או (כדברי הספורנו³⁹) "לחם שהיו אוכלים בעוני ושלא הי' להם פנאי להשהות עיסתם עד שתחמץ מפני נוגשים אצים") — מפריך⁴⁰ המהר"ל⁴¹: "והם דברים שיכחישי הכתוב והאמת כי לא נמצא בשום מקום לא בכתב ולא במשנה ולא בתלמוד שהמצריים היו מאכילים את ישראל מצה"⁴².
ונוסף לזה: אם זו היתה הכוונה, הי' בעל ההגדה מציין על זה מקור (כדרכו בכל המשך ההגדה).

ו. "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלקינו משם ביד חזקה כו' ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו כו' הרי אנו ובנינו כו' משועבדים היינו כו'":

ידועה השאלה בזה⁴³: הרי הגזירה על גלות מצרים היתה רק על "ויעבדום וענו אותם) ארבע מאות שנה"⁴⁴, וא"כ, מהו הפירוש "ואילו לא הוציא הקב"ה" — הרי הגלות לא היתה יכולה להימשך יותר מד' מאות שנה, ומיד לאח"ז הי' בטל שעבודם של בני".

אילו היו בני משועבדים מצד מהותם ותכונתם, הי' צורך בפעולה מיוחדת ("א' בא'זונדער אויפטו") כדי להוציאם מתכונת העבדות. אבל כיון שבנ"י היו בעצם בני חורין, ורק בגלל גזירת ברית בין הבתרים נעשו

דהיינו המצה שאכלו קודם חצות כדין אכילת פסח, ונצטוו על מצות יאכלוהו. וכ"כ בכלבו ועוד. ובזבח פסח שם כתב על טעם זה "אך גם זה אינו שוה לי כי הי' ראוי לומר די אכלו אבהתנא ביציאתם ממצרים לא בארעא דמצרים שמורה על ההרגל והתמדה כל זמן ישיבתם שם". וצ"ע.

43 ראה ריטב"א להגש"פ כאן. וראה בהבא לקמן במפרשי ההגדה לפיסקא ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שחישב את הקץ לעשות.

44 לך לך טו, יג.

ויאפו את הבצק לא הי' אלא אחר יצי"מ", ש"תירוצם דחוק" (מהנחה בלתי מוגה).

37 בא יב, לט.

38 אבודרהם כאן "ופירש ה"ר יהוסף האזובי בשם בן עזרא". ועד"ז בזבח פסח. ועוד.

39 ראה טז, ג. ועד"ז בזבח פסח שם הטעם השלישי.

40 ראה גם אוה"ת דרושים לפסח רד"ה הא לחמא עניא (ויקרא כרך ב' ע' תנג)*.

41 גבורות ה' פנ"א.

42 באוה"ת סד"ה הא לחמא שם מבאר,

(* ושם כותב הצ"צ — שזה עתה נשלמה שנת המאה להסתלקות ההילולא שלו, והתחילה שנת המאה ואחת — בנוגע ל"הקושיא בספרים מהו די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, הלא

עבדים, הרי מיד כשמסתיים הזמן הקצוב, צריך בדרך ממילא להתבטל שעבודם, וצריכים לחזור ולהיות בני חורין.⁴⁵

ואין לומר שהי' צורך ב"הוציא הקב"ה כו" בבלל שהיציאה היתה (לא לאחר ד' מאות שנה, אלא) לאחר רד"ו⁴⁶ — כי:

ראשית, אין זה שייך לעצם החידוש של היציאה, אלא לאופן החשבון של ד' מאות שנה, שהקב"ה לא מנאם מזמן הירידה למצרים, אלא מלידת יצחק; אבל אין זה משנה את הענין, שלאחרי סיום זמן הקצוב, אפילו לפי החשבון המוקדם, צריכים בני חורין בדרך ממילא.

שנית, אנו אומרים "הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", וענין זה (שגם "אנו ובנינו וכו'" היינו עדיין במצרים) הוא היפך מ"דור רביעי ישובו הנה"⁴⁷, וא"כ, איך אומרים "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים"?

ז. "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו"⁴⁸:

וצריך להבין:

א) "קרבנו המקום לעבודתו" קאי על הדורות שלפנ"ז החל מאברהם אבינו (הראשון שקרבנו לעבודתו ית' (לאחרי ש"מתחלה וכו' אבותינו" — תרח⁴⁹)). ולמה אומרים "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו", ולא "ואחר כך קרבנו המקום לעבודתו"⁵⁰?

ואפילו אם נאמר שהלשון "ועכשיו" פירושו (לא ממש עתה, בזמן אמירת ההגדה, אלא) בעת יצי"מ — הרי ה"קרבנו" התחיל זמן רב

49 ברמב"ם שבהערה 20: "בימי תרח ומלפניו כופרין כו". ובפיה"מ פסחים שם "איך היינו קודם אברהם כו". וראה גם ריטב"א להגש"פ כאן. ביאורי מהרש"ל לסמ"ג מ"ע מא (וראה לשון הרמב"ם הל' ע"ז פ"א סה"ב וריש הלכה ג). אבל ראה רשב"ץ שם ד"ה מתחלה "אחר שעבד לע"ז בתרח (כתרח?) אביו הכיר כו". וראה לקמן הערה 53.

50 ראה הגש"פ הנ"ל ע' יט.

45 וכמו בגלות בבל, שכיון שהי' מלכתחילה על זמן קצוב של שבעים שנה, הנה כשנסתיים הזמן יצאו בניי מהגלות, ואופן הגאולה הי' ע"י בשר ודם — כורש; ואילו ביצי"מ — "ויוציאנו ה' אלקיננו" דוקא (מהנחה בלתי מוגה).

46 ראה גם לעיל ע' 86. וש"נ.

47 שם, טז ובפרש"י.

48 ראה גם שיחת ליל ב' דחה"פ תשכ"ד

סי"ח ואילך (תו"מ חל"ט ע' 293 ואילך). וש"נ.

לפנ"ז, לפני גלות מצרים, ואפילו לפני ברית בין הבתרים⁵¹, כפי שמביא מיד רא"י מהפסוק⁵² "ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר גו"⁵³.

(ב) תוכן ההגדה הוא הסיפור ביצי"מ "בניסים ונפלאות שנעשו לנו, ובחירותינו"⁵⁴. אבל כל הענין ש"מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו כו", אינו שייך לכאורה לסיפור ביצי"מ; ורק בגלל ש"מתחיל בגנות" ("מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"), צריך להמשיך שלאח"ז נתקרבנו לעבודתו עד ל"וירד מצרימה"⁵⁵. לפי זה אינו מחוור: מה נוגע להדגיש כאן שהקב"ה קרבנו לעבודתו? לכאורה ה' צריך לומר ש"עכשיו (אחר כך)" נעשינו (או במפורש: אברהם⁵⁶) קרובים ודבוקים בה' ובעבודתו (וכיו"ב).

ומובן מכל הנ"ל, שלסיפור ביצי"מ ("מגיד") נוגע ש"עכשיו קרבנו המקום" — לא רק "אחר כך" (בנוגע לאברהם), אלא גם בשייכות לכל דורות בני"י שלאחריו עד "עכשיו" כפשוטו, כדלקמן.

ח. "והיא⁵⁷ שעמדה כו"⁵⁸:

וצריך להבין:

(א) אם אלו ש"עומדים עלינו לכלותינו" היו צדיקים יותר מבני"י, ה' מובן החידוש, שאעפ"כ, "הקב"ה מצילנו מידם". אבל כיון שהם רשעים וזדים וכו', מדוע תהי' מלכתחילה סברא שהם יוכלו לכלות ח"ו

חז"מ שם "שקרבנו המקום לו כו". ועד"ז בפיה"מ: בחר בנו הש"י. (ובתרגום קאפאח: ובחרנו ה' לו לנחלה). ולכאורה זהו החילוק בין הקירוב בימי אברהם להקירוב בזמן גאולת מצרים, כמפורש ברמב"ם הל' ע"ז שם בסופו.

וראה לקו"ש ח"כ ע' 18 ואילך (והערה 79 שם). חכ"ה ע' 48 (והערה 26 שם). (57) ההבטחה (ראה הערה 64). ועד"ז הקבלה (ראה סידור האריז"ל בהגש"פ במקומו) — "היא" קאי על ספירת המלכות, שנקראת "כוס ישועות", וזהו גם מה שמגביהים את הכוס, שהו"ע הגבהת ועליית המלכות (מהנחה בלתי מוגה).

(58) ראה גם שיחת ליל ב' דחה"פ תשכ"א סי"ח ואילך (תו"מ ח"ל ע' 230 ואילך). וש"נ.

(51) אבל ברבינו מנוח לרמב"ם שבהערה 20: ויצי"מ חזקה אמונתם כו'. וראה גם פי"ר הובא בהגדה שלמה אות קמט.

(52) יהושע כד, ג.

(53) להעיר מלשון הרמב"ם שם "ומסיים ברת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מהאומות וקרבנו ליחודו". אבל ע"פ מ"ש בהל' ע"ז שם ספ"א יש לפרש ב' זמנים ב"ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" — בימי אברהם ובזמן גאולת מצרים. ואולי לכך סתם בהל' חז"מ, כי כוונתו גם על זמן גאולת מצרים (כמ"ש ברבינו מנוח הנ"ל). ועצ"ע. וראה הערה 56.

(54) רמב"ם הל' חז"מ שם.

(55) תבוא כו, ה.

(56) ראה רמב"ם הל' ע"ז שם ה"ג, שמשמע שאברהם הכיר מעצמו. אבל בהל'

את בני⁵⁹, שיצטרכו ליתן להקב"ה שבח והודי⁶⁰ על כך ש"מצילנו מידם"?

ובפרט שהעולם וכל אשר בו נבראו בשביל ישראל, כמאמר⁶¹ "בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית", ותכלית כל המציאות (כולל של אומות העולם) היא בכדי "לצוות לזה"⁶², לסייע לבניי. אלא מאי, הם עצמם אינם יודעים זאת, ואין זה נראה בגילוי — הרי מוכן טעם הדבר: כדי שיהי' מקום לבחירה, לעבודה של אתכפיא ואתהפכא כו', אבל אין זה משנה את הענין לאמיתתו. וההצלה מה"עומדים עלינו לכלותינו" היא ענין שלא יכול להיות אחרת⁶³.

(ב) כל הענין "שלא אחד בלבד וכו' והקב"ה מצילנו מידם" — היות ונאמר כאן במפורש "שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו'", א"כ, מהי שייכותו דוקא לסיפור יצי"מ⁶⁴, ומדוע אומרים נוסח זה רק בהגדה בליל פסח, ולא בזמנים אחרים של הצלה וישועה (כמו פורים וכו"ב)?

ואדרבא: בגלות מצרים לא הי' "עומד עלינו לכלותינו", כמ"ש בהמשך ההגדה "שפרעה לא גזר אלא על הזכרים"⁶⁵, משא"כ "לבן ביקש לעקור את הכל"; ועד"ז בימי אחשורוש, כשהגזירה היתה על "כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים גו"⁶⁶.

ט. "ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו":

וצריך להבין:

בעולמו של הקב"ה, שהוא עצם הטוב? ועד שאפילו בנוגע לקליפת נוגה שיש בה תערובת (טוב ורע), יש להקשות כיצד יכולה להיות מציאות כזו בעולמו של הקב"ה שהוא תכלית הטוב?! — והביאור בזה, שהתהוות מציאות הרע היא רק בגלל שעלה ברצונו ית' שתהי' העבודה דאתכפיא ואתהפכא סט"א, שפועלת נח"ר גדול למעלה כו' (מהנחה בלתי מוגה).
64) בפשטות בא בהמשך ללפניו — ההבטחה שהבטיח הקב"ה לאברהם בין הבתרים ביחד עם ההבטחה על יצי"מ (כמ"ש בכמה מפרשים. וראה הגש"פ הנ"ל ע' יט ד"ה הבטחתו).

65) אף שאח"כ אמר אריק חרבי גו' (ראה בהגש"פ שם). אבל זה לא נזכר בהגדה.
66) אסתר ג, יג.

59) ובמכ"ש מ"ש במדרש (במדבר פ"א, ג) "אילו היו אוה"ע יודעים מה הי' המקדש יפה להם, קסטריות היו מקיפים אותו כדי לשומרו". ואם הדברים אמורים בנוגע לביהמ"ק שהוא רק טפל לבניי (כדי שיוכל להיות אצלם העילוי שבעבודת הקרבנות, אשר, "רזא דקורבנא עולה עד רזא דא"ס" (ראה זהר ח"ב רלט, א. ח"ג כו, ב)) — בנוגע לבניי עצמם עאכו"כ (מהנחה בלתי מוגה).

60) ראה הגדה הנ"ל ע' כ ד"ה להגבי'.

61) פרש"י ר"פ בראשית.

62) ברכות ו, סע"ב. וש"נ.

63) ואדרבא: אם יש צורך בטעם והסבר — הרי זה בנוגע למציאותם של אוה"ע, שנלקחת מג' קליפות הטמאות שאין בהם טוב כלל, תכלית הרע, דלכאורה (ראה גם תו"מ ח"י ריש ע' 202): איך יתכן מציאות של רע

א) בכל א' מי"ד ה"מעלות טובות למקום עלינו" שלפנ"ז, לא מוסבר במה מתבטאת ה"מעלה" — ומצינו שבמעלות מסוימות נתייגעו המפרשים לבאר את תוכן המעלה (ולדוגמא: "אילו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה") — ודוקא במעלה האחרונה, "ובנה לנו את בית הבחירה", ניתוסף ונתפרש טעם המעלה?

ב) ואם רוצים לפרש את המעלה (מצד איזה טעם שהוא), הרי ישנה המעלה הכי פשוטה שנאמרה במפורש בפסוק⁶⁷ "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" — הענין העיקרי במקדש הוא השראת השכינה⁶⁸ (ואע"פ שהפסוק מדבר אודות המשכן, ובעל ההגדה מדבר אודות מעלת בית הבחירה לאחר כניסתן לארץ — הרי אדרבא: מעלת ביהמ"ק (אפילו לגבי המשכן) היא אכן בכך⁶⁹ ששם ראו השראת השכינה ועד לגילוי אלקות במוחש ("עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש"⁷⁰)). ולמה בוחר דוקא הענין ד"לכפר על כל עוונותינו"⁷¹?

ג) יתירה מזה: נוסף לכך ש"ושכנתי בתוכם" הוא הענין העיקרי של ביהמ"ק, הרי זה גם עליו ששייך לכל בני"ג (גם אלו שאינם זקוקים לכפרה), משא"כ "לכפר על כל עוונותינו", שזוהי מעלה שנוגעת רק לאלו שזקוקים לכפרה על עוונות?⁷²

ד) מהו הדיוק לקרוא כאן את ביהמ"ק בשם "בית הבחירה" — לא בלשון הרגיל (גם בהגדה) "בית המקדש"⁷³ וכיו"ב?

ה) ועיקר: מה נוגעת המעלה האחרונה ("בנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו") ליצי"מ וסיפור ביצי"מ: בשלמא בכל המעלות עד "הכניסנו לארץ ישראל" — אפשר להבין (באיזה אופן) את שייכותן, היות שכל זמן שנמצאים במדבר ולא באים לארץ נושבת, עדיין הגאולה והיציאה ממצרים אינה בשלימות⁷⁴. — וכפי שהדבר מתבטא גם בכך

67) תרומה כה, ח.

68) ראה רמב"ן ר"פ תרומה.

69) ראה רשב"ם (להגש"פ), אבודרהם וכל בו: יש לנו משכן ובבנין בית המקדש נתוספו עשרה ניסים. ובזבח פסח: גם כי בביהמ"ק נעשו בו ניסים הרבה וכל המעלות שהזכיר ניסים הם.

70) אבות פ"ה מ"ה.

71) שלכאורה אינו עיקרי כ"כ, שהרי

עיקר הכפרה היא (לא ע"י קרבנות, אלא) ע"י התשובה, וכיון שעיקר התשובה בלב, הרי גם

בזמן הזה שביהמ"ק אינו קיים, יכול להיות ענין התשובה במדרגה הכי נעלית, שמכפרת על החטא לגמרי, ועד ש"זדונות נעשו לו כזכיות" (יומא פו, ב). — מהנחה בלתי מוגה.

72) אבל ראה זבח פסח שם: לפי שאין איש בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

73) ראה בחילופי נוסחאות בהגדה שלמה גירסא זו.

74) וראה זבח פסח.

שלאחרי הלשונות של גאולה⁷⁵ "והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי", שאמר הקב"ה למשה במצרים, המשיך מיד וסיים "והבאתי אתכם אל הארץ גו"⁷⁶; אבל בנין בית הבחירה בירושלים אין לו שייכות לכאורה עם ענין הגאולה.

י. והביאור בכל זה:

כאשר יושבים לסדר וצריך להתחיל באמירת ההגדה, הנה עוד לפני שיש לה"בן" (שאליו אומרים את ההגדה — "והגדת לבנך") ידיעה בפרטי השעבוד ונסים ונפלאות של הגאולה, מתעוררות אצלו כמה קושיות שיש צורך שיובהרו אצלו עוד לפני אמירת ההגדה מ"עבדים היינו":

(א) מדוע לא היתה הגאולה דיצי"מ⁷⁷ אחת ולתמיד? אילו היתה הגאולה ע"י בשר ודם, הי' מובן, שכשם שהוא עצמו (מוגבל ו)משתנה, כך ישנו שינוי וחילוף גם בפעולותיו; אבל כיון שהגאולה דיצי"מ היתה ע"י הקב"ה, אשר "ה' אלקים אמת"⁷⁸, וכל פעולותיו הם אמיתיים ונצחיים, היתה הגאולה ממצרים צריכה להיות גאולה נצחית — וא"כ, איך יתכן שאנחנו נמצאים בגלות? ולא סתם גלות, אלא גלות מר כזה ש"בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו", בדוגמת (ועוד יותר מ)מה שהי' בגלות ושעבוד מצרים?

(ב) כיון שבנ"י יצאו "ברכוש גדול"⁷⁹, כהבטחת הקב"ה⁸⁰ — כיצד יתכן שיש עניות אצל בנ"י (כפי שרואה בשולחן-הסדר שיושבים אורחים עניים — "דצריך" ו"דכפין")?

(ג) יתירה מזה: מצות ההגדה בליל הסדר, "והגדת לבנך", היא "כנגד ארבעה בני דברה תורה", כך, שבשולחן-הסדר נמצא לא רק בן חכם, אלא גם רשע (ותם ושאינו יודע לשאול). וקשה להבין: ידוע⁸¹ שהרשעים שהיו באותו דור, לא נגאלו (הם מתו בשלושת ימי אפילה).

וכפי שמצינו ביעקב, שאף שהובטח לו כו',
מ"מ חשש "שמא יגרום החטא" (ברכות ד,
סע"א) — כי כאן מדובר בענין שכבר נמשך
בפועל למטה, והי' צריך להשאר תמיד
(מהנחה בלתי מוגה).

(81) שמו"ר פי"ד, ג. תנחומא וארא יד.
פרש"י בא י, כב.

(75) וארא ו, ויז.

(76) שם, ח.

(77) שכבר הזכיר בקידוש "זכר ליצי"מ".

(78) ירמי' יוד, יוד. וראה רמב"ם בתחלתו

(פ"א, ה"ד).

(79) לך לך טו, יד.

(80) ואין זה דומה להבטחה מלמעלה

שלפעמים יכול להיות שלא תומשך למטה,

וכיון שבנ"י שיצאו ממצרים לא היו רשעים — כיצד מגיע לפתע
בן-רשע⁸² אצל בנ"י⁸³?

[ואין לומר שהרשע של ההגדה שיושב אצל השולחן אינו מסוג
הרשעים שמתו במצרים בשלושת ימי אפילה, כי, מפורש בהגדה בתשובה
לבן הרשע ש"אילו ה' שם לא ה' נגאל"].

ושאלות אלו אינן סתם שאלות בשכל והבנה, אלא הן מפריעות לכל
התוכן של הסדר וסיפור ביצי"מ, שענינם הוא ש"בכל דור ודור חייב אדם
להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים", ולכן "יכין מקום
מושב וישב בהסיבה דרך חירות"⁸⁴ כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים⁸²;
וכיון שהתורה היא תורת אמת, הרי זה צריך להיות באופן ובהרגש
אמיתי. אך כיצד יכול להיות אצל יהודי הרגש החירות באופן כזה שיראה
את עצמו באמת "כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים", בה בשעה
שנמצא בגלות, במצב ש"בכל דור ודור) עומדים עלינו לכולתינו", וישנם
אצל בנ"י עניים, עניים בפשטות וגם עניים בדעת, ועד בן רשע?

יא. בכדי לבטל בלבול זה, מקדימים את הפיסקא "הא לחמא
עניא", שזוהי גם הקדמה שבה מבואר כללות התוכן של הסיפור ביצי"מ
שמתחיל באמירת "עבדים היינו":

המצה שאכלו אבותינו לאחור צאתם ממצרים ("שלא הספיק
להחמיץ עד שיצאו וכו'") נקראת בפיסקא זו "די אכלו אבהתנא בארעא
דמצרים" — להדגיש, שאופן היציאה ממצרים לא ה' בשלימות, ובנ"י
מצד עצמם כאילו "נשאר" במצרים.

וזהו ההסבר להמשך הפיסקא "כל דכפין .. כל דצריך": העובדה

וש"נ), וע"ד הקושיות שבתורה, שאף שענינם
העלם כו', הרי זה חלק מהתורה (ראה לעיל
ריש ע' 110. וש"נ). — מהנחה בלתי מוגה.
(83) כמו שהקשה כ"ק מ"ח אדמו"ר (ספר
השיחות תש"ה ע' 83).
ויש לבאר (ולחזק) הקושיא ע"פ הידוע
(יחזקאל טז ובמפרשים) דביצי"מ ה' לידת
עם ישראל, ומכיון שבשעת הלידה לא היתה
מציאות של רשעים (כאלו) איך באו אח"כ.
(84) שלכן, גם אמירת ההלל בליל הסדר
היא מיושב — אע"פ שאמירת הלל בכל
השנה (וגם בתפלת ערבית דליל הפסח) צ"ל
מעומד דוקא (ראה שו"ע אדה"ז אר"ח סתע"ג
סמ"ח. וש"נ). — מהנחה בלתי מוגה.

(82) ולכאורה לא ה' צריך להיות (לא רק
רשע, אלא) אפילו תם ושאינו יודע לשאול,
כי, החידוש דיצי"מ ומ"ת הוא — לא בענין
האמונה (שהיתה עוד לפני), החל מאברהם
אבינו, "ראש אמונה", ראש לכל המאמינים (ראה
שמו"ר פכ"ג, ה), וגם בזמן הגלות, ואדרבה:
בזכות האמונה נגאלו אבותינו ממצרים
(מכילתא בשלח יד, לא), אלא בענין של הבנה
והשגה באלקות, עד לראי' חושיית (כמבואר
בתנאי פל"ו), ומובן, שבמעמד ומצב של השגה
וראי' באלקות, אי אפשר שיהי' תם ו"שאינו
יודע לשאול", ועאכו"כ בנוגע ל"רשע"
(אפילו "רשע" שכנגדו "דיברה תורה", כפי
שהוא בתורה (ראה לקו"ש ח"כ ע' 108 ואילך).

שישנה מציאות של עניים, והמציאות של "השתא הכא .. השתא עבדין", שנמצאים עדיין בגלות ועבדות⁸⁵ — היא בגלל ש"אבהתנא (נמצאים) בארעא דמצרים", היינו, שבנ"י לא יצאו אז (לגמרי) משעבוד מצרים⁸⁶.

אך עפ"ז נשאלת השאלה: א"כ, מה פעל הענין דיציאת מצרים, שלכן צריך לערוך את הסדר "דרך חירות"?

ועל זה ממשיכים ואומרים, שאמנם "השתא הכא (אבל) לשנה הבאה בארעא דישראל", ו"השתא עבדין (אבל) לשנה הבאה בני חורין": גאולת מצרים פתחה את הדרך והצינור של גאולה⁸⁷ שמביאה לגאולה השלימה⁸⁸ — "לשנה הבאה בארעא דישראל .. בני חורין"⁸⁹.

ולכן אפשר עתה לקיים מצות סיפור ביצי"מ בלילה זה והחיוב "להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים" בשלימות; ואדרבא, ע"י קיום הסיפור ביצי"מ ובאופן "כאילו הוא כו' יוצא משעבוד מצרים", יוצאים ממצב ושעבוד מצרים להיות (לשנה הבאה) בני חורין. וכידוע⁹⁰, שכל הזמן מאז יצי"מ עד לגאולה העתידה, ממשיכים לצאת ("מ'האלט אין איין אַרויסגיין") ממצרים.

ונקודה כללית זו, שמתבטאת מיד בהתחלת "מגיד" כדי להסיר את השאלה האמורה — מדגישים ומפרטים בהסיפור ביצי"מ, לאחר שאלת "מה נשתנה", כדלקמן.

יב. ידוע מאמר רז"ל⁹¹ שהקב"ה נתן לאברהם את הברירה: "במה

"מגיד", בברכת "אשר גאלנו כו' ממצרים כו' כן כו' יגיענו כו' ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו" (שקאי על הגאולה העתידה).

89) ובפרט ע"י ה"לחמא .. די אכלו אבהתנא", היינו, שהגילוי מלמעלה נמשך בפנימיותם, וכידוע בענין אכילת מצה (ראה לקו"ת צו יג, ג ואילך. ובכ"מ), שזהו ע"ד מארז"ל (ברכות מ, סע"א) "אין התינוק יודע לקרות אבא עד שיטעום טעם דגן", דאף שהידיעה לקרות אבא אינה הבנה וטו"ד גמור, אלא בבחי' עניות, הרי זה ענין החודר כל מציאותו, ומזה בא אח"כ לשלימות ההבנה וההשגה כו' (מהנחה בלתי מוגה).

90) ד"ה כימי צאתך שם בתחלתו.

91) שמור"ר פנ"א, ז. ועד"ז בב"ר פמ"ד,

כא. וש"נ.

85) ראה שמחת הרגל להחיד"א בתחלתו (לימוד ג' ד"ה צפון).

86) וזהו דיוק הלשון "הא לחמא כו'", ולא "כהא כו'" (בכ"ף הדמיון) — כי, לא מדובר על דבר שיש לו דמיון ל"לחמא עניא די אכלו אבהתנא כו'", אלא ש"הא לחמא עניא כו'" הוא הסיבה לכך שיש "דכפין .. דצריך", ו"השתא הכא .. עבדין" (מהנחה בלתי מוגה).

87) ד"ה כימי צאתך תש"ח רפ"ב. וראה שם בסוף המאמר. וראה גבורות ה' למהר"ל פס"א דמבאר דבגאולת מצרים קבלו בני"מ מעלה עצמית דבני חורין ואין המקרה דגלות שלאח"ז מבטל זה כלל (וראה שם פנ"ב). ועיין זח"ב מ, א. וראה הגש"פ עם "ביאורים" הנ"ל ע' קפה ואילך.

88) וזה מודגש בגילוי בסיום של סימן

אתה מבקש שישתעבדו בניך בגיהנם או בגלות", ואברהם (או הקב"ה, כב' הדעות בזה)⁹² בחר גלות במקום גיהנם⁹³.

ומזה מובן, שתוכן ענין הגלות, ולכל לראש גלות מצרים, הוא אותו תוכן וענין של גיהנם — מירוק וכפרת החטא.

החטא (כפשוטו), שבגללו הוצרכו למירוק ולכפרה, הי' (שורש ומקור כל החטאים) החטא הראשון⁹⁴ — חטא עץ הדעת, שפעל סילוק השכינה מהארץ לרקיע⁹⁵. ולכן, המירוק על חטא זה נאמר לאברהם, כי, לאחר חטא עה"ד, שגרם הסתלקות השכינה מהארץ לרקיע, היו עוד ששה חטאים שכל אחד מהם גרם לסילוק השכינה מרקיע לרקיע, עד לרקיע השביעי. והראשון שהתחיל להחזיר המשכת השכינה מלמעלה למטה הי' אברהם אבינו (שהמשיך את השכינה מרקיע ז' לרקיע ה'⁹⁵). ולכן, דוקא אליו נאמר ששלימות המירוק ובירור וזיכוך החטא, שע"ז נמשכת השכינה למטה כמו קודם החטא, נפעלת ע"י גלות מצרים.

ובכן: אילו זכו, היתה גלות מצרים גם הגלות האחרונה והיחידה, ובמילא היתה הגאולה ממצרים גאולה שלימה, "ולא הי' גליות ולא מלאך המות שולט בהן"⁹⁶ — כפי שהי' לפני החטא.

אבל כיון שלפועל לא פעלה עדיין גלות מצרים את המירוק והכפרה בשלימות⁹⁷ וכדלקמן, לכן הוכרח להיות "ויוציאנו ה' אלקינו משם ביד חזקה" — נגד מדת הדין. כי מצד מדת הדין והחשבון נשמעת הטענה, שהיות שהמכוון והמטרה של גלות ושעבוד מצרים — לפעול בירור וזיכוך בנ"י (והעולם) עד למצב כמו לפני החטא — לא נפעלה עדיין בשלימות, אין מקום ליציאה וגאולה.

92) במדרש שם.

93) וטעם הדבר, כי, "ביסורין קלין* בעוה"ז ניצול מדינין קשים של עוה"ב, כמשל הילוך והעתקת הצל בארץ טפח לפי הילוך גלגל השמש ברקיע אלפים מילין וכו'" (תניא אגה"ת פי"ב). — מהנחה בלתי מוגה.

(* ובפרט שאצל בני, ש"בני מלכים הם" (שבת טז, א. וש"נ), אפילו טירחא קלה נחשבת ליסורין, כדאיתא בגמרא (ערכין טז, טע"ב) "עד היכן תכלית יסורין .. אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתיים" (איכא טירחא למיהדר ולמשקל שלישיית — פרש"י).

94) ראה בארוכה של"ה קעה, ב ואילך.

קעז, סע"א. ועוד.

95) שהש"ר פ"ה, א. וש"נ. וראה ד"ה באתי לגני הישי"ת.

96) שמור"ר רפ"ב. ושם הוא לענין חטא העגל. אבל י"ל שיש שייכות ול"ז, כי האפשריות לחטא העגל הי' לפי שבמ"ת רק "טסקה זוהמתן" (שבת קמו, א), כי הזיכוך הי' רק מצד "למעלה" (ראה לקו"ש ח"א ע' 10, וש"נ).

97) אף שפעל הזיכוך בישראל ובהעולם שיוכלו לקבל התורה וכו' — תו"א עד, א ואילך.

יג. ועפ"ז מוסבר דיוק הלשון "ויוציאנו ה' אלקינו משם ביד חזקה" — שהיציאה ממצרים היתה מצד הקב"ה:

מצד מצבם, עדיין לא היו בני"י ראויים לכך לגמרי; וע"פ הידוע⁹⁸, שבהיותם במצרים היו בני"י שקועים, ר"ל, במ"ט שערי טומאה, ואילו התעכבו במצרים עוד רגע אחד, לא היו נגאלים ח"ו.

ובלשון החסידות — כפי שמסביר אדמו"ר הזקן⁹⁹ הטעם שיצי"מ היתה באופן ד"כ ברח העם" (כלשון הכתוב¹⁰⁰), "מפני שהרע שבנפשות ישראל עדיין הי' בתקפו בחלל השמאלי"; והגאולה באה מצד זה ש"נגלה עליהם ממה"מ הקב"ה", שעיי"ז נתעוררה אצלם ("דאָס האָט דערנומען") נקודת היהדות שלהם, ושוב לא היו יכולים לרמות את עצמם מצד הרוח שטות, ה"מכסה על האמת", שבמצב זה יכולים להיות קשורים להקב"ה — וזה פעל הענין ד"ברח העם" [בדוגמת המבואר בתניא¹⁰¹, שאפילו קל שבקלים (שבחי' חכמה שבנפש האלקית היא אצלם בבחי' גלות ושינה), כשבאים לידי נסיון בדבר אמונה, שזה מגיע בבחי' חכמה שבנפש, היא ניעורה משנתה ופועלת פעולתה", וגם הם מוסרים נפשם על קדושת שמו ית'].

יד. ולכן אומרים "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים" — כי, אילו לא היתה היציאה מצד הקב"ה, היתה גלות מצרים נמשכת¹⁰² עד להשגת שלימות הבירור והמירוק — עד לגאולה העתידה.

וענין זה מדגישים ומפרשים יותר לפי הדעה הנוספת (הראשונה)¹⁰³ ב"מתחיל בגנות" — "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו ועכשו

ככו "בני ישראל ויאמרו גו' זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם" (בהעלותך יא, ד"ה) וכמה פעמים אמרו "נתנה ראש ונשובה מצרימה" (שלח יד, ד), הנה "אילו לא הוציא הקב"ה כו"ו" היו (ע"פ טבע) גם עושים כן ושבים למצרים — ו"משועבדים היינו לפרעה במצרים". — ולהעיר משיבת כו"כ מבני" למצרים היפך ציווי ירמי' (ירמי' מב ואילך).

103 (103) ולהעיר שברמב"ם הלכות חו"מ שם הביא זה בתחלה "כיצד מתחיל ומספר (ואח"כ ממשיך) וכן מתחיל ומודיע כו"ו". וראה אנציק' שם. וש"נ. וראה לקו"ש חכ"א ע' 73-74 והערה 53 שם.

98 נסמן בהגש"פ הנ"ל ע' ל. וראה גם ריטב"א להגש"פ פי' עבדים היינו. ובכ"מ (וראה גם בהנסמן בתו"מ חל"ו ריש ע' 315).

99 תניא ספ"א. לקו"ת כמסומן במפתחות (ע' פסח, ספה"ע ושבועות). ד"ה כימי צאתך שם פי"ג. ובכ"מ.

100 בשלח יד, ה.

101 פי"ט.

102 ואף שהובטחה הגאולה בסיום ת' שנה ודור רביעי ישובו הנה — הרי לאחרי יציאתם זו (לולא שהקב"ה הוציא — מצד טבעם) "אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני . . לא אצא חפשי" (משפטים כא, ה), ובמכש"כ שאפילו לאחרי שהוציא הקב"ה ממצרים הרי

קרבנו המקום לעבודתו": הקירוב להקב"ה הוא גם עכשיו (לא מצד מעמד ומצבם, מצד עבודתם, אלא) מצד "קרבנו המקום לעבודתו"¹⁰⁴.

ועפ"ז מובן כיצד יכולה להיות מציאות של בן רשע גם עתה, לאחר גאולת מצרים, וגם מדוע יכול להיות המצב ש"בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו", ורק מפני ש"הקב"ה מצילנו מידם" אין זה בא לידי פועל — כיו"ל, כל זמן שלא נפעלת המטרה והתכלית, הברור בשלימות, נמצאים בני" במעמד ומצב שמצד ענינם ומדריגתם עדיין אינם מבוררים ומזוככים לגמרי מהרע (ועד שישינו בן רשע), ולכן, מצד מידת הדין יש מקום לכך ש"עומדים עלינו לכלותינו".

טו. אך כאן מתעוררת השאלה:

איך שייך שבנ"י יהיו "שקועים" כ"כ בטומאה וברע של מצרים, עד שמצד עצמם ומהותם לא יוכלו לצאת ממצרים?

וכדי להבהיר שאלה זו — ממשיך בעל ההגדה ומדגיש: "וירעו אותנו"¹⁰⁶, שפירושו¹⁰⁷, שהמצריים עשו אותנו רעים¹⁰⁸ (שלכן נאמר "אותנו", ולא "וירעו לנו"): המצריים פעלו אצל בני" כזה "רע" שלא הי' שייך אצל בני" מצד עצמם¹⁰⁹ (יותר מבחי' ה"רע" שהוצרך להתברר ע"י גלות ושעבוד מצרים).

וע"ד התירוץ על הקושיא מדוע נענשו פרעה ומצרים שקיימו את הגזירה "ועבדום וענו אותם" — (שאחד¹¹⁰ הביאורים בזה הוא) שהגיע

מאשר העיניו והעבודה קשה, כמארו"ל ש"המחטיא לאדם קשה לו מן ההורגו, שההורגו הורגו בעולם הזה, והמחטיאו מוציאו מן העולם הזה ומן העולם הבא" (פרש"י תצא כג, ט). — מהנחה בלתי מוגה.

109 וע"ד שאומרים "על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע", אף שלכאורה כל שאר החטאים שנימנו על סדר הא"ב, מ"באונס וברצון" עד "בתמהון לבב" הם מצד היצה"ר — כי, כל שאר החטאים באים מהיצה"ר כפי שהוא מצד עצמו, ואילו ה"חטא . . ביצה"ר" הוא מה שהאדם מגרה את יצרו יותר מכמו שהוא מצד עצמו (ראה גם תו"מ חל"ט ס"ע 404. וש"נ). — מהנחה בלתי מוגה.

110 רמב"ן לך לך טו, יד.

104 וצ"ל דכוונת בעל ההגדה דגם באברהם — קרבנו המקום, וכבב"ר רפל"ט "לפי שהי' אברהם אומר כו' הציץ עליו הקב"ה ואמר לו אני הוא בעל העולם".

ועפ"ז י"ל אדרבה, שהטעם שבגלות מצרים לא נזדככו בשלימות, כי גם "מתחלה" אצל אברהם הי' באופן ד"קרבנו המקום לעבודתו". 105 ראה גם של"ה קסא, ב (מצה שמורה).

ובס"י שער השמים לפי' והיא שעמדה.

106 תבוא כו, ו.

107 של"ה שם קסב, א (ועד"ז בס"י שער השמים שם). ובכ"מ (וראה גם תו"מ חל"ט ריש ע' 261. וש"נ).

108 ועפ"ז: הסדר ד"וירעו אותנו המצרים . . ויתנו עלינו עבודה קשה" הוא מן הכבד אל הקל, כיון שהענין ד"וירעו" גרוע יותר

להם העונש מפני שבנ"י סבלו אצלם מקושי השעבוד, שלא נכלל בגזירה מלמעלה.

טז. אך לאחר כל הנ"ל נשאלת השאלה: כיון שסו"ס לא פעלה גלות מצרים בירור ועילוי הראוי — במה מתבטא הרעש וכו' והמעלה של יציאת מצרים וסיפור יצי"מ? ועל זה "מסיים בשבח": "ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו".

אמיתית ענין הבחירה¹¹¹ הוא דוקא באופן שהדבר נבחר לא בגלל סיבות וטעמים, אלא רק מצד בחירה חפשית של הבחור; ובחירה זו שייכת רק בעצמותו ית'¹¹², שלגבי ית' לא שייך כלל שתהי' תפיסת מקום למציאות שחוץ ממנו ח",

ומצד עצמותו ית' כתיב¹¹³ "הלוא אח עשו ליעקב", ודוקא מצד בחירה חפשית של עצמותו ית' ה"ה בוחר בעם ישראל — "ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי".

כלומר¹¹⁴: שרש ואמיתית ענין הבחירה הוא מצד זה שישראל הם דבר אחד, כביכול, עם עצמותו ית' — ישראל וקוב"ה כולא חד. וגילוי הבחירה למטה הוא באופן¹¹⁵ שבחיצוניות ובגלוי נראה ש"אח עשו ליעקב", ששניהם בשוה, ואעפ"כ "ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי".

וזהו תוכן הענין דגלות ויציאת מצרים:

בחיצוניות ובגילוי — כפי שמתגלה בעולם (סדר השתלשלות), ששם ישנו הענין דביד חזקה "נגד מדת הדין" — הי' זה באופן שאם היו נשארם עוד רגע במצרים לא היו נגאלים; מצד מדריגתם לא היו ראויים ליצי"מ — "אח עשו ליעקב" — "הללו עובדים כו' והללו עובדים וכו'";¹¹⁶

אבל בפנימיות ובאמיתיות הרי זה בא מעצמותו ית'¹¹⁷, שהוא ית'

דפנימיות הפירוש בזה הוא, שזה שמקים להם אויבים היינו שמצד מדריגתם — בחיצוניות נראה "אח עשו ליעקב".

(116) זח"ב קע, ב (הובא בילקוט ראובני בשלח יד, כח). שמו"ר פמ"ג, ח. ועוד.

(117) ראה אוה"ת בא ע' רס, וע' ערב (הובא לקמן בפנים) — שהגאולה בניסן באה מבחי' אתערל"ע שלמעלה לגמרי מאתערל"ת.

(111) ראה תורת שלום ע' 220. לקו"ש ח"ד ע' 1147. ע' 1309. ע' 1341. לקו"ש ח"א ע' 5 ואילך. ועוד.

(112) ראה גם לקו"ת אמור לח, ב.

(113) מלאכי א, ב"ג.

(114) ראה לקו"ש ח"ט ע' 282.

(115) להעיר מאבודרהם פ"י והיא שעמדה: כדי להראות השגחתו בישראל מקים להם בכל דור אויבים ומציל אותם מידם. וי"ל

בכחירתו בוחר ב(נשמות) ישראל, מצד היותם עצם אחד עם הקב"ה¹¹⁸, ו"להחליפם"¹¹⁹ באומה אחרת איני יכול¹²⁰.

יז. עפ"ז מובן גם שע"י "בית הבחירה" נפעל "לכפור על כל עוונותינו" (לא רק סליחה ומחילה):

במדריגת סדר ההשתלשלות, ששם לא ניכר בגילוי שבנ"י הם דבר אחד כביכול עם הקב"ה (בדוגמת הבן למטה שהוא נפרד מהאב¹²¹), ושם נוגע ופוגע ענין החטא — שם יש צורך בכפרה להסיר את הלכלוך ופגם ע"י שעבוד וגלות; אבל מצד התקשרות עצמית של בנ"י עם הקב"ה ע"י "בחירה" — נעשה "לכפור" (לאמתה, בשלימות¹²²) על כל עוונותינו". מצד מדריגה זו נעשית במילא הכפרה ומירוק החטא, כיון שזוהי מדריגה שחטא ועון אינם נוגעים שם מלכתחילה¹²³. וענין זה פועל גם על מציאותם בגלוי, שגם מצד מציאותם נעשה זיכוך ומירוק הנפש.

אלא שההמשכה בזמן היא בסדר ובהדרגה: בזמן גלות ויציאת מצרים היתה נראית הגאולה כפי שהיא בסדר השתלשלות — "כי ברח העם", ויש צורך "ביד חזקה"; והגילוי שענין זה בא מצד בחירת הקב"ה מעצמותו ית' ונפעל גמר ושלמות הכפרה — נעשה כאשר "בנה לנו את בית הבחירה לכפור על כל עוונותינו".

וענין זה קשור גם עם בית הבחירה כפשוטו, שבו נפעל ענין הכפרה לא ע"י שעבוד ויסורין כו', אלא ע"י קרבנות, כיון שבבית (הבחירה) המקדש נתגלתה בחירתו¹²⁴ של הקב"ה.

124) להעיר שהרמב"ם קורא הל' ביהמ"ק — "הלכות בית הבחירה", והרי לדעתו (שם

* וכ"כ במנין המצות בריש ספר היד מ"ע כ "לבנות בית הבחירה". סהמ"צ שם (לפנינו. אבל בתרגום העליר וקאפח "בית עבודה"). ובהל' מלכים בתחלתו. אף שהביא תיכף (ביד וטהמ"צ שם) מקור דהמצוה מהכתוב "ועשו לי מקדש", ולא הכתוב (ואה יב, יא) "והי' המקום אשר יבחר ה'א גו" שהובא בסנהדרין (כ, ב) וספרי שם. וכבסמ"ג מ"ע קטג ורמזי מ"ע שם. ראה כס"מ ריש הל' ביהב"ח. ובארוכה לקו"ש חט"ז ע' 298 ואילך. ולהעיר שבהמצות בהכותרת להל' ביהב"ח כתב "לבנות בית המקדש". וראה לקו"ש ח"ט ע' 142 ואילך בארוכה. לקו"ש ח"כ ע' 83 ואילך.

118) המבואר בפנים הוא ע"ד משנ"ת בלקו"ש ח"ב (ע' 74 ואילך) בענין דירה בתחתונים, ע"ש.

119) פתיחתא דרות רבה ג. וראה פסחים פז, סע"א ואילך. ועוד.

120) ומובן שאי"ז סתירה למשנ"ת בלקו"ש ח"א (ס"ע 2 ואילך), כי מובן שכמה מדריגות בזה, ובפרטיות בחי' בנים נתגלתה ביצי"מ ובחירה במ"ת. וראה לקמן בפנים.

121) אלא שהנשמה אינה נפרדת מאתו ית' כלל (לקו"ת ר"ה סב, ד).

122) ראה אגה"ת פ"ב. 123) ובדוגמת החילוק דכפרה שע"י התשובה לזה שעיצומו של יום מכפר — ראה לקו"ש ח"ד ע' 1151 ואילך. וראה לקו"ש ח"ט ע' 428 ואילך (ובסעף יו"ד שם).

וי"ל שזהו הפירוש הפנימי ב"מתחיל בגנות ומסיים בשבח"¹²⁵: בתחילת ההגדה והסיפור ביצי"מ הרי זה כפי שהיציאה באה מלמעלה, כאילו שבנ"י למטה מצד מדריגתם לא היו ראויים לגאולה (כנ"ל בארוכה). ו"מסיים בשבח", שגם למטה מתגלה ענינה האמיתי — "בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו", כנ"ל.

יח. וע"י הסיפור ביצי"מ ובאופן ד"להראות את עצמו כאילו הוא עתה יוצא משעבוד מצרים", זוכים לכך ש"בניסן עתידין להיגאל" יתקיים בפועל בניסן זה, כדעת ר"י¹²⁶ (שבמדרש¹²⁷ הכריעו וסתם¹²⁸ כדעתו) ש"בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל", שהגאולה באה ממקום שהוא "למעלה לגמרי מאתעדל"ת, דהיינו למעלה גם מבחינת תשובה¹²⁹, והרי ממדרי' זו נעשה "יולדת זכר" — גאולה שיש לה קיום, גאולה נצחית, אפילו כאשר איש מזריע תחילה¹³⁰, שבא מלמעלה.

ו"לשנה הבאה בארעא דישראל", "לשנה הבאה בני חורין", כפי שמפרש כ"ק מו"ח אדמו"ר¹³¹, שאין צורך לחכות ח"ו עד לשנה הבאה, אלא יקויים תיכף ומיד בניסן זה, ובדרך ממילא נמצאים בשנה הבאה בארעא דישראל, ובני חורין, "ונודה לך שיר חדש (לשון זכר¹³²) על גאולתנו ועל פדות נפשנו".

* * *

יט. זה עתה — ביי"ג ניסן — נסתיימו מאה שנה (והתחילה שנת המאה ואחת) להסתלקות הצמח-צדק, ובהמשך לזה — "וזרח השמש ובא השמש"¹³³ — התחלת נשיאותו של אדמו"ר מהר"ש (ע"פ צוואת הצ"צ¹³⁴).

128) ד"ה החודש הזה הש"ת פ"א. ובאוה"ת בא (ע' רנט) הלשון "סתם כר"י".
 129) אוה"ת שם ע' רס. ע' ערב.
 130) כמ"ש (תהלים פז, ה) איש ואיש יולד בה. תו"א סד"ה רני ושמחי (הב') וביאורו (בסופו). אוה"ת ע' ערב (הנ"ל).
 131) ספר השיחות תש"ה שם.
 132) ראה תוד"ה ונאמר פסחים קטז, ב.
 133) קהלת א, ה. וראה יומא לח, ב.
 קה"ר עה"פ.
 134) ראה ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש קה"ת תש"ז; תשנ"ז) ס"ע 13 ואילך, ובהערה שם. אג"ק אדמו"ר הצ"צ ע' קסג-קסד. וש"נ.

בתחלתו. ועד"ז בסהמ"צ מ"ע כ) מצות בנין מקדש הוא "לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות כו" (ולא כדעת הרמב"ן הנ"ל הערה 68 דעיקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה — ראה לקו"ש ח"א ע' 120 ואילך. אבל ראה לקו"ש ח"ד ע' 1346 הערה 24. לקו"ש חט"ז ע' 9-438).
 125) ולהעיר שלדעת הרשב"ץ (נסמן לעיל הערה 25. וראה גם לשון המאירי הנ"ל שם) משמע לכאורה שגם כפשוטו זהו הסיים בשבח.
 126) ר"ה יא, א.
 127) שמו"ר פט"ו, יא.
 128) ר"ה יא, א.
 129) שמו"ר פט"ו, יא.

והמאמר הראשון¹³⁵ שאמר אדמו"ר מהר"ש בתחלת נשיאותו הוא — ד"ה אנכי הוי' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים¹³⁶, שאמרו בליל ב' דחג הפסח, כי, זמן האבילות נמשך עד חג הפסח (שמפסיק האבילות¹³⁷), ובחג הפסח עצמו נהגו רבותינו נשיאינו לומר דא"ח בליל ב' דוקא, היינו, שהיו מתחילים המאמר בסיומו של יום א', ועיקר המאמר נמשכה אמירתו בליל ב'.

ובטעם הדבר יש לומר — שהחילוק בין יום א' דפסח ליום ב' דפסח הוא ע"ד החילוק שבין תושב"כ לתושבע"פ¹³⁸, ודוגמתו במאמר דא"ח, שהתחלת המאמר בפסוק מתושב"כ, והמשך המאמר הוא תושבע"פ. ולכן, התחלת המאמר — הפסוק מתושב"כ — היתה בסיומו של יום א', מבעוד יום, והמשך ועיקר המאמר — תושבע"פ — בליל ב'.

כ. מאמר ד"ה אנכי הוי' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

¹³⁵ (137) מו"ק יט, א (במשנה). רמב"ם הל' אבל פ"י ה"ג. טושו"ע יו"ד סשצ"ט ס"י.
¹³⁶ (138) אולי הכוונה שיום א' הוא מה"ת, יום ב' (יו"ט שני של גלויות) הוא מדרבנן (המו"ל).

¹³⁵ בא' הכת"י (1777 לז, א) נרשם בתחלת המאמר: "התורה הראשונה מכ"ק הרה"ק ר"ש שליט"א" (אבל שם נרשם "בליל ראשון של פסח". ראה בהערות המו"ל במפתח המאמרים שבתחלת הספר).
¹³⁶ נרפס בסה"מ תרכ"ו ע' נ ואילך.